

HADTÖRTÉNETI HÁTTÉR

JOACHIM BRANDENBURGI ŐRGRÓF
1542. ÉVI SIKERTELEN MAGYARORSZÁGI
HADJÁRATÁNAK OKAI

Istvánffy Miklós történeti munkájának tizenötödik könyvében a lejegyzésre méltó eseményeket a következő sorokkal vezette be: „...szörnyű és véletlen veszése a megvéttet gazdag városnak, s a királyné asszonnak és az árvának ellenségtől még az afrikai Carthago városbélínél is nagyobb családsággal szereztetett számkivetése és a heába lött követségnek kimenetele felett az oly szép virágzó s tettetes hadnak elveszése híre nemcsak Ferdinándnak nagy félelmet és ijedést hozott vala.”¹ A „magyar Livius” által papírra vetettekől is egyértelműen kitapintható, milyen sokként élték meg a kortársak Buda 1541. augusztus 29-i oszmán megszállását. Bethlen Farkas történeti munkájából úgy tudjuk, hogy a magyar király értesülve Wilhelm von Roggendorf vereségéről, attól tartott, hogy a szultáni had egészen Bécsig fog előre nyomulni. „Ezért szétszórt hadserege maradványainak összegyűjtésére és újabb csapatok toborzására küldte Leonhard Velst.”² Verancsics Antal pedig azt jegyezte fel az 1541. évi eseményeket taglaló leírása utolsó bekezdésében, hogy „...az Ferdinándos királ 4000 ispanyolt, olaszokat igyetemben bocsáta Isztargomba és Fejérvárba, [...] kik ott telelének.”³ Az uralkodó azonban nem csak katonai, hanem diplomáciai lépéseket is tett arra, hogy megőrizze hatalmát a Magyar Királyság uralma alatt maradt területei felett. A békekötés lehetőségét keresve elküldte Niklas Graf zu Salm und Neuburgot és Sigmund Freiherr von Herbersteint a szultáni táborba tárgyalni. A Habsburg követek számára azonban hamarosan világossá tették, hogy a frigy megkötésének záloga az lehetne, ha Ferdinánd teljesen lemond a Magyar Királyságról és Ausztriáért évente százezer aranyat fizet. Amennyiben e feltételeket a magyar király nem teljesíti, akkor a szultán haragját vonja magára, míg országaira pedig a háború pusztítását. Salm és Herberstein megpróbálták legalább a fegyverszünetet kieszközölni, ám ezzel sem jártak sikerrel, így dolgvégezetlenül kellett eltávozniuk a szultáni táborból.⁴

Ferdinánd azonban nem csupán Szulejmánnal kereste a megegyezést, hanem a szultán által Erdélybe küldött, megmaradt Szapolyai-párt tagjaival is.⁵ A magyar király küldötte, Serédy Gáspár, valamint az özvegy királyné képviselői, Fráter György váradi

1. Istvánffy 2003: 68.

2. Bethlen 2002: 81–82.

3. Bessenyei 1981: 90.

4. Bethlen 2002: 82–86.

5. Fodor 1991: 106–115.

püspök-kincstartó, Petrovics Péter és Giovanni Statileo erdélyi püspök az erdélyi Gyalu várában 1541. december 29-én titokban egyezséget kötöttek. Az Oszmán Birodalom expanziójától szintén rettegő János-párt ennek értelmében arra is hajlandó volt, hogy a Magyar Királyságot Ferdinánd fősege alatt egyesítsék, a csecsemő János Zsigmondnak és anyjának pedig le kellett mondania trónigényéről. Eltartásukról a titkos szerződés oly módon gondoskodott volna, hogy Szepes várát és a hozzá tartozó birtokokat kapják meg a lemondásért cserében. A megállapodás azonban csak akkor lépett volna életbe, ha Ferdinánd kötelezettségének megfelelően Budát visszafoglalja az Oszmán Birodalomtól.⁶

A király mindent meg is tett ennek érdekében. Először is saját, közvetlen uralma alá tartozó területeinek katonai és anyagi erejét mozgósította a következő évi hadjáratához. Ferdinánd a cseh és az osztrák rendeket már 1541. december 4-re Prágába hívta, hogy közösen tárgyalják meg a töröksegély (*Türkenhilfe*) kérdését. A december 5-től (a propozíció⁷ átadásától) 1542. január 15-ig tartott általános rendi gyűlésen (*Generallandtag*) az egybegyűltek egy általános vagyoadó kivetését határozták el, amelyből 10 000 könnyűlovast (közülük 1000 itáliai), egy dunai hajóhadat, amelyen 10 000 fő szolgál, valamint 100 ágyút (közülük 40 faltörőt) és 4000 sáncásót kellett kiállítani. A felállított sereg eltartásáról és ellátásáról munícióval, hadszerekkel, élelemmel, takarmánnyal és tűzifával is a cseh és az osztrák rendeknek kellett gondoskodniuk.⁸

Bár az uralkodó személyesen nem tudott részt venni rajta, 1542. február 26-tól március 7-ig Besztercebányán a magyar rendek is gyűlést tartottak. Ezen az egybegyűltek magas adókat szavaztak meg egy jelentősebb had felállítására és a hozzá tartozó hadfelszerelés beszerzésére. Arról is határozat született, hogyha a király a hadjáratot személyesen vezetné, abban az esetben az egész nemesség szintén hadba vonulna úgy, hogy minden nemes saját magán kívül minden 20 jobbágytelek után egy-egy lovassal menne a hadjáratba. Ebben az esetben a főpapoknak a tizedeik után kiállítani köteles legénységen kívül még saját személyükért is 1–1 lovast voltak kötelesek a táborba küldeni.⁹ A rendi gyűlés mindezeket túl határozatot hozott arról is, hogy Perényi Pétert és ecseedi Báthory Andrást országos főkapitánnyá nevezzék ki.¹⁰

A király azonban a Magyar Királyság székvárosának visszafoglalásához legnagyobb és legmeghatározóbb segítségre testvérbátyjától, V. Károlytól és a Német-római Birodalom rendjeitől számított/számíthatott. Munkám további részében vázlatosan bemutatom a birodalmi segélyhad sikertelenségének okait és hátterét az abban az évben tartott két birodalmi gyűlés történetén keresztül.

„Egész Németországnak fejedelmi és népei is, az ily fene és hatalmas ellenségnek szomszédságától, mely mindeneket meggyőzni s igája alá hajtani szokott volna, nem kicsinnyé rettegni láttatnak vala.”¹¹ Istvánffy így ábrázolta, milyen félelmet és megdöb-

6. *Károlyi 1880*: 41–44; *Barta 1979*: 74–75; *Barta 1986*: 422–423.

7. A szó jelentésével és jelentőségével a későbbiekben még részletesen fogok foglalkozni.

8. *Deutsche Reichstagakten I.* 2003, 61, 247–248.

9. *CJH 1899*: 71–75.

10. *Magyar Országgyűlési Emlékek II.* 1875, 375; *Föglein 1923–1924*: 474; *Pálffy 1996*: 180; *Pálffy 1997*: 269–270.; *Pálffy 1999*: 31–32, 48–49.

11. *Istvánffy 2003*: 68.

benést okozott a Német-római Birodalomban Buda eleste. Mielőtt azonban rátérnék az 1542. évi birodalmi gyűlések tárgyalásainak és döntéseinek rövid ismertetésére, érdeemes tisztáznunk ezek háttérét és mozgatórugóit.

A növekvő török veszély és az ennek elhárításához szükséges pénzügyi és katonai erőfeszítések, intézkedések a birodalmat és annak legfőbb döntéshozó testületét, egy sor alapvető jelentőségű kérdés elé állították a 16. században. A Magyar Királyság oszmán hódoltság alá nem került területén 1526-ot követően először ad hoc jelleggel, majd az 1568. évben Drinápolyban megkötött béke után kialakult, jól átgondolt koncepció szerint egy központi kormány szerv (Udvari Haditanács) igazgatott végvárrendszer, amely nem csupán az osztrák örökös tartományokat és a Cseh Királyság államait, hanem a Német-római Birodalmat is védelmezte a „kereszténység ősellenségének” nyugati irányú expanziója ellen.¹² A 16. század közepére pedig az is világossá vált, hogy a birodalom rendjeinek támogatása nélkül nem lehetséges fenntartani ezt a védelmi vonalat. A fentiek ellenére azonban egy különös kettősséget fedezhetünk fel, ha a birodalom török segélyhez való viszonyulását vizsgáljuk. Egyrészt az uralkodónak hivatalból (*ex officio*) kötelessége volt a birodalmat megvédelmezni minden külső támadástól.¹³ Másrészt azonban a külpolitikai célok (mint például a Magyar Királyság elfoglalása, illetve visszafoglalása, majd védelmének kiépítése és fenntartása) eléréséhez szükséges adókkal nem rendelkezett. A választási megállapodás (*Wahlkapitulation*) alapján a rendek segélyével csak azokban az esetekben számolhatott a császár, ha közvetlenül a birodalom területét veszélyeztette külső támadás.¹⁴ Ez azonban az Oszmán Birodalom elleni küzdelem idején csak kivételes esetekben, Bécs 1529. évi ostroma és Szulejmán szultán 1532. évi hadjárata (amely el sem jutott a későbbi császárvárosig) alkalmával realizálódott.¹⁵ A választási megállapodás ugyan általánosságban ajánlott segítséget az Oszmán Birodalom ellen, de ezek konkrét, kézzelfogható megvalósulásához hiányoztak az egyértelmű jogi meghatározások. Ennek tükrében nem meglepő, hogy III. Frigyes császárnak és fiának, a muszlimok elleni keresztes hadjáratot lelkesen szervezni kívánó I. Miksának is¹⁶ szembesülnie kellett a ténnyel, hogy a rendek az e harcra szánt segélyt önkéntes hozzájárulásnak (*freiwillige Hilfe*) tekintették.¹⁷ A helyzetben I. Ferdinánd magyar királlyá, majd császárrá választása sem változtatott. A nyilvánvaló hadászati előnyök ellenére, amelyek a Német-római Birodalom védelmét messze a határaitól, a megmaradt Magyar Királyság területén kínálták, az uralkodó politikai helyzete, aki immár a császár, a magyar és a cseh királyi, valamint az osztrák főhercegi címeket birtokolta, rendjeivel szemben nem vált kedvezőbbé. A töröksegélyt továbbra is mint „*voluntarium subsidium*” vagy „*praecaria voluntaria*” tekintették, és ebben a formában jogaik fontos alapjának tartották.¹⁸ A császári udvarnak is el kellett ismer-

12. Schulze 1978: 67.; Pálffy 2000: 59–70.

13. Schulze 1978: 84.

14. Schulze 1978: 69.

15. Schulze 1978: 69.

16. Miksa utolsó nagy keresztes háborúval kapcsolatos tervéről az 1518. évi augsburgi birodalmi gyűlésen tárgyaltak a rendek. Wiesflecker 1991: 192–197.

17. Schulze 1978: 69; Niederkorn 1993: 53.

18. Schulze 1978: 70.

nie az adó önkéntességét. A rendek szemében pedig minden olyan tett, amely jogukat csorbítani kívánta, olyan kísérletnek számított, főként a protestánsok (ekkor még csak az evangélikusok) számára, amely felfogásuk szerint azt jelentette, hogy az uralkodó „...a Szent Római Birodalom választófejedelmeit és fejedelmeit a Magyar Királysággal és Szlavóniával szemben adózóvá és szolgává teszi.”¹⁹ Így sem I. Ferdinánd, sem utódai nem használhatták ki rangjukat a segélyek kérésénél, hanem csupán, mint magyar uralkodók fordulhattak hozzájárulásért a rendekhez, ami természetesen semmire sem kötelezte azokat.²⁰

A birodalmi töröksegély megajánlásához azonban a birodalmi gyűlés hozzájárulására volt szükség. A rendek a 14. század második felétől kezdődően (1356 Német Aranybulla), az uralmuk alatt álló területeken kialakult territoriális államaikra támaszkodva, igyekeztek az uralkodó hatalmát csökkenteni és csorbítani. A választófejedelmek engedélye nélkül nem hívhatták össze és nem oszlathatták fel a birodalmi gyűléseket. III. Frigyes császárnak még jogában állt részt venni személyesen a rendek tárgyalásain, azonban a 16. században már ez sem illette meg az uralkodót. A gyűlés határozatait pedig a császár és a rendek együttes jóváhagyásával lehetett kibocsátani.²¹

Az uralkodó, illetve a választófejedelmek és fejedelmek közötti hatalmi harc egyik legszembetűnőbb összeütközésére a 16. századot megelőzően, az 1495. évi wormszi birodalmi gyűlésen került sor. Az ebben az időben még csak a királyi címet viselő I. Miksa nagy reformtervekkel érkezett a Rajna folyó partján elterülő birodalmi városba: az uralkodó birodalmi kormányzásának megerősítését, a tartományok békéjének biztosítását és egy hadsereg felállításához szükséges adó megszavazását sürgette. A választófejedelmek és fejedelmek mindenekelőtt a kormányzást igyekeztek saját befolyásuk alá vonni, és már első javaslatukban hangot adtak ennek a követelésüknek. Az itáliai hadjárat támogatását,²² amelynek Miksa kiemelt fontosságot tulajdonított és nagy pénzköveteléssel kötött egybe, a rendek igyekeztek megakadályozni, mivel attól tartottak, hogy az esetleges külpolitikai siker és a segélyből kiállított hadsereg a király pozícióit erősíthetné. A megszavazott adó csak töredéke volt az eredetileg kért összegnek. Mindemellett az uralkodó toborzási jogát is az adott terület urának az engedélyéhez kötötték.²³ A megaláztatás, hogy a rendek tanácskozásáról kizárták az uralkodót, nem maradt rejtve a külföldi követek előtt, bár I. Miksa a tárgyalások során elérte, hogy kedve szerint részt vegyen a kúriák ülésein. Mindezek ellenére az udvar sikereket is elkönnyelhetett, hiszen megerősítették a tartományok békéjét és a kamarai bíróságot, megtiltották a magánháborúkat.²⁴

19. *Schulze 1978: 70–71.*

20. *Schulze 1978: 73–74.*

21. *Aulinger 1980: 110.*

22. VIII. Károly francia király 1494-ben Nápoly ellen indított hadjárata aggodalommal töltötte el I. Miksát. Az akkor még csak a római királyi címet viselő uralkodó attól tartott, hogy VIII. Károly nem elégszik meg az általa már felvett bizánci császári címmel, hanem kezét kinyújtja az ő jussa, a német-római császári titulus felé is. A franciák hatalmától szintén tartó VI. (Borgia) Sándor pápa (1492–1503) pedig egy szövetség – szent liga – kialakításán munkálkodott. Ezt az okmányt 1495. március 31-én írták alá a velencei Dózsepalotában Miksa, a spanyol király, a korábbi szövetségesétől elpártolt milánói herceg – Lodovico Sforza, a pápa és a dózse. *L. Wiesflecker 1991: 90–94; magyarul: Rázsó 1987: 240–241; Mondin 2001: 386–388.*

23. *Redlich 1964: 38; Frauenholz 1937: 34–35.*

24. *Wiesflecker 1991: 262–265; Koller 1990: 336–339.*

A 16. század első negyedében azonban minden eddiginél veszélyesebb politikai fegyver került a birodalmi rendek kezébe: a hit kérdése. Luther Márton tanainak megjelenésével szinte egyidőben a Német-római Birodalom ellen irányuló oszmán támadás lehetősége is egyre fenyegetőbb realitássá vált.²⁵ A protestáns rendek természetesen tisztán látták, hogy a két kérdés összekapcsolása számukra politikai játéktérük kibővülését jelenti. Az 1555. évi augsburgi vallásbékéig a birodalmi gyűléseken a felekezeti viták mögé szorulva vagy inkább szorítva, nem egyszer a vallási engedmények kicsikarása fejében került napirendre és elfogadásra a töröksegély.²⁶

Mégsem tekinthetjük azonban az uralkodót a birodalmi gyűléseken politikailag „fegyvertelennek” saját rendjeivel szemben. Egyrészt, mint ahogyan látni is fogjuk, az Oszmán Birodalom előretörése felekezeti hovatartozástól függetlenül aggasztotta a tanácskozássra összehívott kúriák tagjait. Az evangélikus szász és brandenburgi választófejedelmek, valamint a pfalz-neuburgi palotagrófok a birodalmi gyűléseken a töröksegély ügyében az uralkodói akarat legfőbb támogatóinak számítottak a 16. század folyamán, egyszerűen azért, mivel területeik közel feküdtek a Magyar Királysághoz.²⁷

Másrészt az uralkodó a birodalmi rendek meggyőzésére az „érzelmi zsarolástól” sem riadt vissza. Istvánffy minderről az 1542. évi két birodalmi gyűlés kapcsán a következőképpen írt művében: „Mely gyűlésekben jelen vala Ferdinánd s véle együtt nevezetes magyarországi követek, Kesseti [Kecseti] Márton beszprími püspök, Nyáry Ferenc Hontus vármegyei főispán, Rákóczi György és Bertold Márton, kik a hercegeket és a római birodalombeli szabad városok követit mind közönséges helyen, s mind kiváltképpen kérvén és kényszerítvén a segítségnyújtásra és mind marhájoknak, s mind jóhíreknek-neveknek helyére állatására s hadakozásra szüntelen való könyörgésekkel szorgalmaztatni s serkengetni nem szűnnek vala.”²⁸

A rendekkel való tárgyalások alkalmával a harmadik, ám a legnagyobb hatású „politikai fegyver” azonban az uralkodó kezében a propozíciót vagy előterjesztést tekinthetjük. Ezeknek az iratoknak a kidolgozása a birodalmi gyűlést megelőzően a különböző kormányhivatalokban (Udvari Haditanács, Udvari Kamara, Titkos Tanács, birodalmi fizetőmester) történt. Összeállításába azonban belevonták a legbefolyásosabb birodalmi fejedelmeket is (a választófejedelmek kúriájából: mainzi érsek, szász választófejedeleme; a fejedelmek kollégiumából: a többi területet kormányzó Habsburg-családtag, a bajor herceg, a salzburgi érsek és a würzbergi gróf). Ez a császár kezébe olyan politikai fegyvert adott, amelyben nem csupán a birodalom állapotáról és az azt veszélyeztető eseményekről adhatott számot – és ennek megfelelő adót követelhetett –, hanem lehetővé tette számára a tárgyalás napirendjének legmesszebbmenő befolyásolását is. 1608-ig a rendek a propozícióban ajánlott sorrendet elfogadták, így az uralkodó a töröksegély (*punctum contributionis*) megtárgyalásának első helyre (*articulus primus*) állításával meg tudta akadályozni a protestáns rendek azon törekvéseit, hogy a

25. A kettős királyválasztás, valamint Szapolyai János kiszorulása az országból a Porta döntéshozói számára világossá tette, hogy a Magyar Királyságot csak Bécs elfoglalásával tudják maguknak megszerezni és biztosítani. Fodor 1991: 7–68.

26. Schulze 1978: 81; Aulinger 1980: 208; Niederkorn 1993: 53; Rauscher 2003: 50.

27. Kossol 1976.

28. Istvánffy 2003: 68. Werbőczy István vezetésével a magyar rendek küldöttsége az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlésen is segílyt kért a Magyar Királyságnak. Károlyi 1880: 8–9.

birodalmi gyűlésen vallási és jogi sérelmeiket (*Gravamina*) előadják, és a nekik tett engedményekért cserében adják meg hozzájárulásukat.²⁹ Mivel a császárnak az Oszmán Birodalom elleni harchoz szükséges támogatás nem a hűbéri jog alapján járt, ezért morális és reálpolitikai érvek egész sorát kellett felsorakoztatni az előterjesztésben. Mindezek mellett az uralkodónak az elhúzódó tárgyalásokkal sikerült elérni azt is, hogy ezeknek a belpolitikai és felekezeti panaszoknak a megtárgyalását a rendek a két birodalmi gyűlés között összeülő deputációs tárgyalásokon vitassák meg.³⁰

Ferdinánd király alig másfél hónappal Buda elését követően, 1541. október 16-án Linzből egy újabb birodalmi gyűlést hívott össze Speyerbe 1542. január 14-re. Már ebben az iratban a király jelezte, hogy a regensburgi birodalmi gyűlésen megszavazott állandó töröksegély (*beharrliche Türkenhilfe*) végrehajtásának kérdését fogja a következő tanácskozás középpontjába helyezni/helyeztetni. Ez jelentős támogatást jelentett volna Ferdinánd számára: 20 000 könnyűlovast (ennek létszáma később 30 000-re emelkedett) az ehhez tartozó tüzérséggel, valamint ágyúkkal és megfelelő számú katonasággal felszerelt hajóhadat. Emellett a levélben az uralkodó természetesen megindokolta az új birodalmi gyűlés kiírásának szükségességét is, hiszen bár röviden, de összefoglalta a szultáni hadjárat főbb eseményeit.³¹

Az 1542. február 9-én felolvasott császári proposíció, valamint az ugyanazon nap előadott második, királyi előterjesztés egyetlen témával, a töröksegély kérdésével foglalkozott. Az előbbiből, amelyet gróf Hugo von Monfort és dr. Johann von Naves olvasott fel, a rendek (újra) értesülhettek az elmúlt esztendő eseményeiről, egészen pontosan a keresztény seregek kudarcairól: egyrészt V. Károly flottájának sikertelen Algír elleni támadásáról (1541. október).³² Másrészt Buda és Pest oszmán megszállásáról, amellyel a Német-római Birodalom tartományai és népei végveszélybe kerültek. Hiszen, ahogy a proposíció fogalmaz, a császárnak biztos hírei vannak arról, hogy ugyanúgy ahogyan a múlt esztendőben a Magyar Királyságot, most a szomszédos államokat támadja majd meg a szultán. Ahhoz, hogy ezt a veszélyt a császár elháríthassa, vissza kell foglalni Budát és kiűzni az oszmán hadakat Magyarországra egész területéről. Emellett pedig V. Károly egy újabb hadműveletet akart végrehajtani a tengeren is. A császár ígéretet tett arra, tavasszal ő is a birodalomba fog érkezni, hogy személyesen részt vehessen a hadjárat előkészítésében. Ehhez azonban a császár és tanácsosai nem tartották elegendőnek az 1541-ben megszavazott állandó töröksegélyt, hanem egy újabb, jelentősebb támogatást kértek a harchoz.³³

Még ugyanezen a napon (február 9-én) Ferdinánd király saját proposíciót nyújtott be. Az iratban újra megindokolták, miért volt szükséges a speyeri birodalmi gyűlés kiírása. Az előterjesztésben a király beszámolt a cseh és az osztrák rendek által Prágában megszavazott töröksegélyről. Eszerint az oszmán hódításnak és portyáknak leginkább kitett tartományok lakóira vagyoadót vetettek ki. A befolyó összegből pedig 10 000 könnyűlovast, egy 10 000 fős hajóhadat, 100 ágyú és 4000 sáncás kiállítását kellett finanszírozni. Mivel azonban hír érkezett arról, hogy az oszmánok Buda és Pest

29. Schulze 1978: 82–88, 93–94, 113–114; Aulinger 1980: 207.

30. Schulze 1978: 78, 81.

31. *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: 54–55, 61–62, 72–74.

32. *Wahrhaftige und gewisse Neue Zeitung* 1543.

33. *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: 62–63; 238–245.

őrségét jelentősen megerősítették, így az a döntés született, hogy sürgősen felfogadnak 8000 könnyűlovast és 1000 martalócot. Ezt a haderőt aztán a végvidékre kívánták rendelni, hogy az ellenség portyázóinak pusztításától ezek védjék meg az alsó-ausztriai és morvaországi élelemraktárakat, ahonnan majd a hadjáratra vonuló sereget fogják élelmezni. Emellett a király felajánlotta, hogy 100 ágyút és egy dunai flottillát is kiállít. Ám a sikeres hadjáratához ezt a haderőt elégtelennek tartotta, ráadásul saját királyságai és tartományai már kimerültek az állandó hadakozásban, hiszen II. Lajos uralkodása óta rendjei finanszírozták a horvát és vend végvidék védelmét. Ferdinánd tehát Buda és a Magyar Királyság visszafoglalását csak a birodalom segítségével/segélyével tartotta lehetségesnek.³⁴

A birodalmi gyűlésen megjelent választófejedelmek, fejedelmek és a városok képviselői, a felekezeti hovatartozástól függetlenül, ha nem is azonos mértékben, de készek voltak támogatni az uralkodót az Oszmán Birodalom elleni háborúban. A rendek február 13-tól kúriánként kezdtek el tárgyalni a töröksegélyről, majd március 8-tól egy, az összes birodalmi rend képviselőit magába foglaló nagybizottság (*Ausschuß*) kezdte meg munkáját a témával kapcsolatban. Ez a testület dolgozott ki egy tervezetet a választófejedelmek és a fejedelmek kúriájának javaslata alapján a kiállítandó sereg finanszírozására és szervezeti felépítésére.³⁵

Érdeemes rövid kitérőt tennünk és bemutatni a két javaslatot. A választófejedelmek február 23-i szakvéleményében azt olvashatjuk, hogy ők a segélyezést két nagy egységben gondolták kivitelezhetőnek. Az első esztendőben katonai segítséget kívántak nyújtani az 1532. évi regensburgi birodalmi gyűlésen meghatározott kvótaszámok alapján. Ez azt jelentette, hogy az úgynevezett gyorssegélyként (*eilende Hilfe*) 1542-re 40 000 gyalogos és 8 000 lovas, azaz egy dupla *Romzug* kiállításának jóváhagyására tettek javaslatot.³⁶ De mi is ez a *Romzug*? Az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlésen a rendek V. Károlynak a korona megszerzéséért folytatott háborújához egy 20 000 gyalogosból és 4000 lovasból álló had felállítását szavazták meg. A sereget a birodalmi kerületeknek kellett kiállítaniuk a repartíciós elvnek megfelelően, azaz egy megfelelő kvótaszám szerint kellett felállítani és finanszírozni a katonaságot. Ez volt a *Romzug*. Mivel a lovasokra 12, míg a gyalogosokra 4 forintnyi havi zsoldot számítottak, így a had összköltsége 128 000 forintra rúgott (valójában a repartíció alapján csak 127 074 forintra). Ezt nevezték el *Römermonat*nak, amely a 16. század közepétől a birodalmi töröksegély elszámolásának alapja lett. Ezt az tette lehetővé, hogy az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlésen az uralkodó indítványozta, hogy a császári korona megszerzése helyett (amit ő saját erejéből teljesített) ezt az Oszmán Birodalom elleni harcra fordítsák.³⁷

De térjünk vissza a választófejedelmek kúriájának szakvéleményéhez! A sürgős segély mellé ugyanis azt javasolták, hogy az állandó segély ne csupán a német nemzetet terhelje, hanem az egész kereszténység járuljon hozzá. A választófejedelmek ugyanis úgy vélték, hogy az Oszmán Birodalom haderejének megosztása végett két irányból

34. Pálffy 1996: 172–173; *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: 63, 245–250.

35. *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: 63.

36. *Aller deß Heiligen* 1599: 245–246; *Károlyi 1880*: 18; *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: 485.

37. *Domke 1882*: 19; *Heischmann 1925*: 59–64; *Schulze 1978*: 178–180, 337–339; *Koller 1990*: 295–316, 340–350; *Lanzinner 1993*: 399; *Rauscher 2003*: 55, 63–64.; *Winkelbauer 2003*: 509–510.

kellene hadjáratot indítani. Ezért a császárnak, a pápának, a francia és a portugál királyoknak, valamint az itáliai uralkodóknak egy jelentős hajóhaddal a tengeren, míg Ferdinándnak a jóváhagyott birodalmi segéllyel és más seregekkel a szárazföldön kell támadást indítania. A kúria képviselői tehát azt kívánták V. Károlytól, hogy a flotta kiállítása végett tárgyaljon és békéljen meg más európai potentátókkal. Királyi öccse pedig gondoskodjon a szükséges tüzérségről és élelmiszerkészletről. Mindezeket túl a választófejedelmek kérték, hogy minél hamarabb nevezzen ki az uralkodó a birodalmi had élére egy *Obrist Hauptmann*t, méghozzá a legutóbbi (1541. évi) regensburgi birodalmi gyűlésen kijelölt választófejedelmek és fejedelmek közül.³⁸

A fejedelmi bizottság március 3-i és 4-i a töröksegélyről szóló szakvéleményében már pontos számadatokat, kidolgozott koncepciót olvashatunk a katonaság létszámáról, szervezetéről és finanszírozásáról. A fejedelmek bizottsága is hasonló módon egy *Obrist Hauptmann* kinevezésére tett javaslatot, akinek a munkáját a birodalmi kerületek által kiküldött egy-egy hadakozásban jártas haditanácsosnak kellett segítenie. Ezen tisztségviselők mindegyike a birodalmi rendeknek tartozott volna hűséggel és elszámolással.

Az irat összeállítói azonban úgy vélték, hogy a sereg jobb irányíthatósága végett a vezetési láncolatba egy újabb szintet is be kellene iktatni. Ezért azt javasolták, hogy *Obrist Hauptmann* mellé még két *Obrist*ot fogadjanak fel, és az egyiknek a lovasságot, míg a másiknak a gyalogságot rendeljék alá. A hadakozásban jártas főnemesek közül kikerülő két tisztségviselő pedig az *Obrist Hauptmann*-nak tartozik hűséggel és elszámolással.

A szakvéleményben, hasonlóan a választófejedelmekéhez szintén azt olvashatjuk, hogy a Német-római Birodalom 48 000 katonát állítson ki az 1521. évi wormszi birodalmi gyűlés végzése szerint. A 40 000 gyalogost 500 fős zászlókban (*Fahne*) kellett felfogadni, negyedüket pedig lőfegyverrel kellett felfegyverezni. A gyalogságnál egy katona havi zsoldját 4 forintban állapították meg. A zászlók tisztségviselőinek egy hónapi illetményét is ez alapján határozták meg. A *Hauptmann* 10 zsoldot (40 forintot), egy zászlós öt zsoldot (20 forintot), a két-két darabont (*Weibel*) két-két zsoldot (8 forintot), egy *Furier* és a seborbély két-két zsoldot (8 forintot), valamint a két zenész négy-négy zsoldot (16 forintot) kellett volna, hogy kapjon. A gyalogosoknak járó fizetésen túl a szakvélemény igyekezett szigorúan szabályozni a különböző mustracsalásokat és visszaéléseket. Emellett arról is rendelkezett, hogy az *Obrist Hauptmann* és a mellérendelt haditanácsosok az összegyűlteket eskessék fel az *Artikelbriefte*, valamint tiltotta a felekezetek közötti súrlódást és minden olyan dolgot (mértéktelen alkoholfogyasztás, félvilági hölgyek társasága, szerencsejáték), amely egy istenfélő gyalogos viselkedéséhez nem illett.

A lovasság felfogadásánál a szakvélemény összeállítói két kategóriát állapítottak meg. Egy-egy vértés lovas havi zsoldjára 12 forintot szántak. Abban az esetben azonban, ha mind a katona, mind pedig a lova páncélozott volt, akkor 18 forint járt. Minden tíz lovas után kötelezővé tették, hogy egy-egy négy ló vontatta szekeret állítsanak ki, amelyet egy lőfegyverrel, két alabárdal vagy nyárrsal, valamint kapával és ásóval is el kellett látni. A szakvélemény szerint ennek a havi eltartása 24 forintra rúgott. Ezek kiállítására

38. Károlyi 1880: 80–81; *Deutsche Reichstagen I. 2003*: 484–488.

és felszerelésére azért volt szükség, hogy a sereg tábora védelmére vagy a harctéren bármikor szekérvárat tudjon belőlük kialakítani. Hiányosságokra vonatkozóan azonban szankciót helyeztek kilátásba az irat megfogalmazói. Amennyiben ugyanis akár a lovak vagy a kocsisok számában, akár a hozzájuk rendelt fegyverzetben hiány mutatkozott a mustrán, azt haladéktalanul le kellett vonni a zsold összegéből.

Érdeemes kitérnünk röviden a szakvélemény egy érdekes pontjára. Az irat összeállítói ugyanis a Ferdinánd által felajánlott 100 ágyút nem tartották elegendőnek a hadjárat sikeréhez. Úgy vélték, hogy több lövegre volna szükség, ám hogy ezt kinek kellene kiállítani, ők maguk sem határozták meg.

Ennek a roppant katonatömegnek a fizetésére és ellátására a szakvélemény összeállítói az úgynevezett *Gemeiner Pfennig* kivetését javasolták. Milyen adót érthetünk a fogalom alatt? A 15. században, a huszita- és oszmánellenes harcok időszakában felmerült az ötlete egy általános és közvetlen birodalmi adó bevezetésének. Mindazonáltal mind az 1427-ben Frankfurtban a huszita háborúra, mind pedig az 1471–1472-ben az Oszmán Birodalom elleni háborúra jóváhagyott adó beszédese meghiúsult. Az 1495. évi worms-i reformbirodalmi gyűlésen, I. Miksa egy új adórendszer felállítására tett kísérletet, amelyből egy hadsereg felállításának költségeit kívánta fedezni. A *Gemeiner Pfennig* egyfajta kombinációja volt a vagyon- és fejadónak, amelyre mindenkinek ingó és ingatlan vagyonának fél, illetve egy százalékát kellett befizetnie. A zsidóknak ezen felül fejenként is kellett adózniuk.³⁹ Az így befolyt összeget a birodalom és az egész kereszténység az Oszmán Birodalom és más külső ellenséggel szembeni védelmére és a kamarai bíróság felállítására szánták. Saját birodalmi adóapparátus hiányában és a rendek vonakodásának következtében a plébánosoknak kellett összegyűjteniük az összeget. Ám a remélt 2 millió rénes forintból 1498-ig mindössze 100 000 folyt be. A 16. századra ezt a centralizált birodalmi adót már egy külön birodalmi hivatal szedte be, ugyanis hét birodalmi pénztárost bíztak meg ezzel a feladattal. A század első felében pedig az uralkodó még többször kísérletet tett egy hadsereg felállítása és ellátása érdekében a *Gemeiner Pfennig* kivetésére.⁴⁰ A szakvélemény összeállítói úgy vélték, hogy ezt az adót a kivetéstől számítva három évig kellene behajtani.

A szakvélemény készítői szerint a kerületeknek a rájuk kirótt katonaságot április közepéig kellett volna kiállítaniuk, és a Szent György lobogó alatt vonuló seregnek már május 1-én Bécs mellett kellett volna táboroznia.⁴¹

A rendeknek tehát nagyon világos és körülhatárolt elképzelésük volt a felállítandó birodalmi had szervezetéről és finanszírozásáról is, ám meg kellett találni vezetésére a legalkalmasabb személyt, akit Ferdinánd kinevezhet a posztra. A jelölt, Joachim brandenburgi örgróf személyében már a fejedelmek bizottságának szakvéleményét megelőzően megvolt. Ő személyesen nem jelent meg a birodalmi gyűlésen, távolmaradását pedig betegségével indokolta. Valójában azonban a saját rendjeivel folytatott tárgyalásai tartották vissza. Ennek ellenére tudvalévő volt, hogy megválasztása esetén azonnal személyesen meg fog jelenni Speyerben. Miután Ferdinánd eldöntötte

39. Heischmann 1925: 64; Koller 1990: 316–325.

40. Schulze 1978: 178–180, 310; Wiesflecker 1991: 265; Winkelbauer 2003: 509–510. Heischmann szerint 1544 mellett még 1500-ban és 1551-ben is kísérlet történt a *Gemeiner Pfennig* beszédésére. Heischmann 1925: 64–65; Rauscher 2003: 52.

41. Meyer 1879: 481; Károlyi 1880: 76–79; Deutsche Reichstagakten I. 2003: 489–508, 515–529.

a kérdést, írásban tájékoztatta erről a választófejedelmek kúriáját, majd később szóban Adam Trotta udvari marsallt. Joachim örgróf március 5-én megérkezett Speyerbe, majd hat nappal később tárgyalt a rendekkel. Maga a jelölt vonakodott elfogadni a megbízást, mondván nincsen semmilyen harctéri tapasztalata, de végül mégis engedett a felkérésnek. Természetesen azt, amit az örgróf ellenérvként felhozott a császár, a király és a rendek előtt is ismert volt. Mégis miért esett rá a választás? Hermann Traut szerint ennek két, egymással összefüggő magyarázata van/lehetett:

1. A császár és a király ebben a kinevezésben a felekezetek közötti kiegyezés lehetőségét látta. Személye egyfajta hidat képezhetett a katolikus uralkodó szándéka és a protestáns (evangélikus) rendek között. Ezzel is hangsúlyozva az ügy egyetemességét és felülemelkedését a felekezeti különbségeken.

2. Ferdinánd és az örgróf a kérdésről valószínűleg már előre megállapodott egymással. A király két ok miatt választhatta. Egyrészt Joachim az 1541 októberében tartott naumburgi gyűlésen az ott megjelent birodalmi rendeket igyekezett az Oszmán Birodalom elleni háborúban való részvételre ösztönözni.⁴² Másrészt az örgróf, hasonlóan Ferdinándhoz, maga is titkos kapcsolatban állt a moldvai vajdával, Ștefan Lăcustával. Utóbbi 1542 tavaszán egy szerződésben kötelezte magát, hogy meghatározott összegért és a birodalom védelméért cserébe katonáival a keresztény erőket támogatja az Oszmán Birodalom támadása esetén. Emellett vállalta, hogy alacsony áron 30 000 marhát ad el a birodalmi seregnek, amelyet a Lengyel Királyságon keresztül hajtanak majd a Magyar Királyságba. Ez pedig azt is feltételezheti, hogy az *Obrist Hauptmann* csak egy, a rendeknek megjátszott színjáték volt, amelynek részleteiben előre és titokban megállapodott egymással a király és az örgróf.⁴³

Március folyamán megindultak a tárgyalások arról, kiket nevezzenek ki a főbb hivatalok élére és hogyan szervezzék meg hadat. A lovasság élére Joachim Fülöp hesseni tartománygrófot akarta megtenni parancsnoknak. Ám ő nem vállalta a megbízást. A hivatalt tehát két személy között osztották volna meg: gróf Friedrich von Fürstenberg és gróf Dietrich von Manderscheid. A 40 000 főnyi gyalogost az örgróf négy regimentbe akarta osztatni. Ezek élére pedig Ruprecht bajor herceget, Christoph württembergi herceget, Wilhelm von Fürstenberg grófot és Konrad von Bemmelberget akarta kineveztetni. Mindezek mellett javaslatot tett arra, hogy külön *Feldmarschallt*, *Wachtmeistert* és *Quartiermeistert* fogadhasson fel.⁴⁴

Erre válaszul a fejedelmi bizottság április 1-i dátummal a töröksegélyről készült szakvéleménye egy újabb, lényegi ponttal egészítette ki az egy hónappal korábban írottat. Abban az *Obrist Hauptmann* mellé két *Obrist* kinevezését javasolták. Ezzel szemben az új szakvéleményükben azt tanácsolták, hogy immáron három, hadakozásban jártas személy segítse helyettesként a legfőbb katonai vezetőt. Az egyik a lovasság felett parancsnokoljon, míg a másik kettőt a gyalogság élére nevezzék ki.⁴⁵

Az 1542. április 11-i dátummal kihirdetett birodalmi gyűlési végzésekből a választófejedelmek kúriájának, valamint a fejedelmi bizottság márciusi és áprilisi

42. *Deutsche Reichstagakten I. 2003:* 56–59.

43. *Meyer 1879:* 481; *Traut 1892:* 32–33.

44. *Traut 1892:* 39.

45. *Deutsche Reichstagakten I. 2003:* 586.

szakvéleményében javasoltak jelentek meg újra. Természetesen itt már megnevezve a birodalmi sereg vezetőjét is, Joachim brandenburgi örgrófot.⁴⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a birodalmi sereget nem egy hadjáratra, hanem két évre akarták felfogadni. A katonaság téli szállásra rendelésével kapcsolatos ügyekről azonban a speyeri birodalmi gyűlés nem döntött. Ezért ennek a megtárgyalását a július 13-i dátummal megnyitni tervezett nürnbergi birodalmi gyűlésre halasztották. Szintén a rendek újabb tanácskozására kívánták halasztani a *Gemeiner Pfennig* elszámolásával, valamint a kivetett adó birodalmi kerületek közötti arányosításával kapcsolatos kérdéseket. Speyerben határozat született arról is, hogy a két birodalmi gyűlés közötti időszakban az örgróf és a birodalmi rendek közötti kapcsolatot négy, Regensburgba rendelt haditanácsoson keresztül fogják fenntartani.⁴⁷

A birodalmi gyűlés „eufóriája” gyorsan elpárolgott. A birodalmi haderő felállítása sokkal lassabban haladt ahhoz képest, ahogyan a határozatokban megszabták. Már a Joachim munkáját segítő személyek kinevezése sem a meghatározott módon történt. A gyűlés végeztével ugyanis Ferdinánd elutazott és a három helyettes kinevezésének jogát átadta az örgrófnak. Joachim meg is tette a szükséges lépéseket. A lovasság élére Georg von Heidecket, a gyalogság élére Konrad von Bommelberget és Wolf Dietrich von Pfirtet tette meg. A legfőbb hivatalokat is igyekezett betölteni. Johann Hilchen von Lorchoth *Feldmarschall*nak, a lovasok *Wachtmeister*ének Kurt von Hattsteint nevezte ki, míg a csapatok megmustrálását Andreas Pflug birodalmi mustramesternek kellett elvégeznie. A hivatalok elfoglalása azonban lassan haladt. Ugyan Bommelberg és Pfirt *Bestallung*ját már április 12-én (tehát egy nappal a birodalmi gyűlés határozatainak megjelenését követő napon) kibocsátották, ám a két tisztségviselő csak május elején érkezett meg a hadak gyülekezési helyére. Pflug pedig megbízatását csak július 29-én kapta meg.⁴⁸

Nem csupán a tisztségviselők léptek hivatalba azonban jelentős késéssel, hanem a birodalmi kerületek katonaaállítására is nagyon lassan haladt. Az örgróf és a haditanácsosok július 15-én egy listát küldtek el a rendeknek, amelyből kiderül, hogy ekkor még nem érkezett meg az alsó-szász és az alsó-rajnai–vesztfáliai kerületek serege.⁴⁹ A hadállításával kapcsolatban azonban más problémák is felmerültek. Az összegyűlt csapatok nem rendelkeztek megfelelő tüzérséggel és munícióval. A felfogadott csapatok egy részének olyan hosszan elnyúlt a gyülekezőhelyre történő felvonulása, hogy amikor Bécsbe értek már letelt az előre meghatározott három hónapos szolgálati idő.⁵⁰ Ez pedig elvezet bennünket a legsúlyosabb problémához, az állandó zsoldhiányhoz. Számos birodalmi rend egyszerűen megtagadta, hogy katonái fizetését a *Gemeiner Pfennig* megérkezéséig, tehát több, mint három hónapig maga állja. Ráadásul a Speyerben megszavazott adó begyűjtése is késve vagy egyáltalán nem történt meg.⁵¹

46. *Aller deß Heiligen* 1599: 282–294.; *Deutsche Reichstagakten II.* 2003: 1174–1188.

47. *Traut* 1892: 42; *Fichtner* 1971: 395.

48. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Mainzer Erzkanzlerarchiv (MEA) Reichstagakten (RTA) Fasc. 8. Fol.: 11r-12v.; *Traut* 1892: 47.; *Deutsche Reichstagakten I.* 2003: passim.; *Deutsche Reichstagakten II.* 2003: passim.; *Deutsche Reichstagakten* 2010: passim.

49. HHStA MEA RTA Fasc. 8. Fol.: 19v-32v.; *Fichtner* 1971: 400; *Deutsche Reichstagakten* 2010: 596–607.

50. HHStA MEA RTA Fasc. 8. Fol.: 9v-19r.

51. *Deutsche Reichstagakten* 2010: 80.

A birodalmi sereg „szervezésével” párhuzamosan Ferdinánd a két birodalmi gyűlés közötti időt arra használta ki, hogy egyrészt saját tartományainak és királyságainak töröksegélyét szervezze. Másrészt, hogy a birodalmi segélynél fellépett hiányosságokat valahogyan orvosolja. A király látva a problémákat már június végén arra a döntésre jutott, hogy személyes jelenléte és vezetése fontosabb a birodalmi gyűlésen, mint a hadjáratban. Ez utóbbit, azaz a tárgyalások vezetéséhez a császári engedélyt azonban csak többszöri levélváltást követően sikerült kicsikarnia bátyjától.⁵² Ilyen előzményeket követően olvasták fel a nem nagy számban megjelent rendek előtt július 24-én Nürnbergben az újabb birodalmi gyűlés propozícióját. Az irat teljes egészében a törökkérdéssel foglalkozott. A propozíció először is világossá tette a rendek számára, hogy mind V. Károlyt, mind pedig az Itáliából és Burgundiából remélt segélycsapatokat hiába várják. Magát a császárt egy betegség támadta meg, amely tíz hétig „ágyfogságra ítélte.” A várt erősítés pedig azért nem futhatott be, mert I. Ferenc francia király újra támadást intézett a Habsburgok ellen, így a császárnak minden katonájára szüksége volt ennek elhárítására.⁵³ A propozíció készítői bemutatták mindazokat a pénzügyi problémákat, amelyekkel Joachimnak és a királynak az elmúlt hetekben szembe kellett nézniük, és amelyektől a Buda elleni támadás függött. A pénzügyi nehézségek érzékeltetésére még azt is belefoglalták a szövegbe, hogy Ferdinánd a saját tartományai jövedelmeiből kénytelen volt Joachimnak adni 30 000 forintot, amelyből egy időre fizethette az összegyűlt katonákat. Ráadásul arról is hírek érkeztek (Fráter Györgytől), hogy a szultán személyesen indul magyarországi hódításai megvédésére.⁵⁴ A propozíció készítői ezért egyrészt azt kívánták a rendektől, hogy tárgyaljanak a hadjárat és a hadak téli szálláson történő ellátásának finanszírozásáról, másrészt az oszmán had feltételezett felvonulása miatt pedig azt kérték, hogy az öt keleti birodalmi kerület (sváb, bajor, frank, alsó- és felső-szász) csapatai álljanak készen arra, hogy erősítésként (*Zuzug*) a Magyar Királyságba vonuljanak.⁵⁵

Az elkövetkezendő több mint egy hónapban a király és a rendek tárgyalását a propozícióban foglaltak határozták meg. Előbbinek az újabb támogatás megszavazásától vonakodó egybegyűltek meggyőzésében segítségére voltak a Joachim által folyamatosan küldött jelentések is, amelyekben a pénz-, élelmiszer- és hadianyag hiányáról számolt be.⁵⁶ Jelentéseit természetesen a birodalmi gyűlés feloszlását követően is küldte a Regensburgba rendelt négy haditanácsosnak, ám ezek tartalma a következő év januárjában ismét Nürnbergben összegyűlt rendek előtt vált ismertté.⁵⁷ A királynak azonban nem csak a rendeket kellett meggyőznie az újabb segélyek megszavazásáról, hanem az örgrófort is arról, hogy maradjon meg hivatalában és folytassa a hadjáratot. Ezért egyrészt azt ígérték neki, hogy észrevételeit és kéréseit továbbítják a kerületeket vezető *Obrist*oknak, másrészt a király a rendekkel megegyezve garantálta az elmaradt

52. *Deutsche Reichstagakten 2010*: 75–76.

53. *Károlyi 1880*: 107–117; *Deutsche Reichstagakten 2010*: 96. Ferdinánd már 1541 végén jelentős segélyt (14–15 000 spanyol gyalogost és 4000 lovast) várt bátyjától, amit a saját kormányzata alatt álló területek költségén kellett volna kiállítani. *Fichtner 1971*: 397.

54. HHStA MEA RTA Fasc. 8. Fol.: 6r-8r.

55. *Deutsche Reichstagakten 2010*: 77, 158–166.

56. *Deutsche Reichstagakten 2010*: 518–539.

57. *Deutsche Reichstagakten 2010*: 81, 539–547.

pénzeknek a birodalmi had táborába történő átküldését. Emellett arról tájékoztatták az örgrófot, hogy az egybegyűltek egy jelentős töröksegélyt hagytak jóvá.⁵⁸

Az 1542. augusztus 28-i dátummal kihirdetett birodalmi gyűlési végzések közül végül összesen négy nem foglalkozott a töröksegély kérdésével. A választófejedelmek és az egyházi rendek többsége némi csökkentéssel és módosítással eleget tett a Habsburg-ház kívánságainak. Azaz jóváhagyták az újabb pénzügyi segítséget, valamint azt is, hogy az említett öt birodalmi kerület küldje a Magyar Királyságba katonaságát az oszmán had támadása esetén. A döntéssel azonban nem minden rend értett egyet. A városok képviselői az újabb magas adóösszeg ellen tiltakozva (a felsőbb kúriák javaslatai valójában nagyrészt velük fizetették meg az új adót) nem fogadták el a birodalmi gyűlés határozatát. Ugyanígy járt el a schmalkaldeni szövetség tagja, valamint egyes evangélikus fejedelmek is.⁵⁹

Mindezek alapján négy, egymással szorosan összefüggő megállapítást tehetünk. Először is Buda oszmán megszállása a Német-római Birodalom rendjeire is nagy hatást gyakorolt. Mind Speyerben, mind Nürnbergben sikerült elfogadtatni velük olyan határozatokat, amelyek egy sikeres hadjárat alapjául szolgálhattak volna: egy jelentős birodalmi sereg kiállítását, amelynek a költségeit az úgynevezett *Gemeiner Pfennig*ből fedezték volna. Ne feledjük, hogy a 16. században az utolsó alkalommal sikerült (ha csak papíron is) egy 48 000 fős hadat mozgósítani a Német-római Birodalomból az Oszmán Birodalom elleni harchoz, amelyet a rendek hajlandóságán kívül Ferdinánd munkája gyümölcseinek tekinthetünk.

Másrészt azonban ezt a sereget nem tudták sem teljesen kiállítani, sem a szükséges zsolddal, élelemmel és hadianyaggal ellátni. Az eredetileg meghatározott 48 000 katona helyett csupán 30–32 000 jelent meg a bécsi gyülekezőtáborban. Ráadásul ezek harcértékét is komolyan befolyásolhatta az elmaradt zsold, az akadozó élelmezés. A tüzérség is gyengébb volt az előzetesen reméltől, hiszen csak 30 lövegből állt.⁶⁰

Harmadrészt szintén hozzájárulhatott a kudarchoz, hogy V. Károly nem tudta átcsoportosítani a legharcdeztettebb és legtapasztaltabb német és spanyol katonáit sem Itáliából, sem Burgundiából a francia király támadása miatt.⁶¹

Negyedrészt az egész hadjárat kudarcát előre vetítette, hogy sem V. Károly, sem pedig Ferdinánd nem jelent meg személyesen a had táborában. Ez pedig azt eredményezte, hogy a különböző nemzetiségű és alapon felfogadott (pápai segélyhad, örökös tartományok, valamint a Cseh és a Magyar Királyság katonasága) seregnek nem volt egy valódi vezetője. Joachim örgróf ezt a szerepet nem vehette át, hiszen nem rendelkezett akkora tekintéllyel, sem pedig katonai tapasztalattal.⁶²

58. *Deutsche Reichstagakten 2010*: 81, 530–532.

59. *Abschiedt deß Reichßtags zu Nürnberg 1542*; *Deutsche Reichstagakten 2010*, 96., 928–934.

60. *Meyer 1879*: 483.; *Károlyi 1880*: 135–138.

61. *Károlyi 1880*: 139.

62. *Károlyi 1880*: 134, 139.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Abschiedt deß Reichßtags zu Nürnberg 1542

Abschiedt deß Reichßtags zu Nürnberg auffgerichtet... M. D. XLII den XXVI tag des Monats Augusti beschehen. Mainz, 1542.

Aller deß Heiligen 1599

Aller deß Heiligen Römischen Reichs gehaltener Reichstag Ordnung/ Satzung/ vnd Abschied/ sampt andern ...Römisch-Deutsches Reich, Kaiser V. Mainz, 1599.

Aulinger 1980

Rosemarie Aulinger: Das Bild des Reichstages im 16. Jahrhundert. Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Schrift 18. Göttingen, 1980.

Barta 1979

Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség születése. Budapest, 1979.

Barta 1986

Barta Gábor: „Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606)” In: *Erdély története. A kezdetektől 1606-ig*. I. kötet. Szerk.: *Makkai László, Mócsy András*. Budapest, 1986. 409–541.

Bessenyei 1981

Verancsics Antal: 1504–1566 Memoria rerum. A Magyarországon legutóbb László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Sajtó alá rendezte, az utószót és jegyzeteket írta.

Bethlen 2002

Bethlen Farkas: Erdély története. Budapest, 2002.

CJH 1899

Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. 1526–1608. évi törvénycikkek. Fordították és utalásokkal ellátták *dr. Kolozsvári Sándor* és *dr. Óvári Kelemen*. Magyarázó jegyzetekkel kíséri *dr. Márkus Dezső*. Budapest, 1899.

Deutsche Reichstagakten I. 2003=Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Karl V. Der Reichstag zu Speyer 1542. Erster Teilband. Jüngere Reihe, zwölfter Band. Bearbeitet von *Silvia Schweinzer-Burian*. München, 2003.

Deutsche Reichstagakten II. 2003

Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Karl V. Der Reichstag zu Speyer 1542. Zweiter Teilband. Jüngere Reihe, zwölfter Band. Bearbeitet von *Silvia Schweinzer-Burian*. München, 2003.

Deutsche Reichstagakten 2010

Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Karl V. Der Reichstag zu Nürnberg 1542. Jüngere Reihe, dreizehnter Band. Bearbeitet von *Silvia Schweinzer-Burian*. München, 2010.

Domke 1882

Waldemar Domke: Die Viril-Stimmen im Reichs-Fürstenrath von 1495–1654. *Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte* 11. Breslau, 1882.

Fichtner 1971

Paula Sutter Fichtner: „Dynasticism and its limitations: the Habsburgs and Hungary, 1542.” *East European Quarterly*. Vol. IV. 1971, 4. 389–407.

Fodor 1991

Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Budapest, 1991.

Föglein 1923–1924

Föglein Antal: XVI. századi közigazgatástörténeti adatok Zólyom vármegyéből. *Századok* 57–58 Budapest, 1923–1924: 466–494.

Frauenholz 1937

Eugen Frauenholz: Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens. II. Das Heerwesen in der Zeit des freien Söldnertums. 2. Teil: Das Heerwesen des Reichs in der Landsknechtzeit. München, 1937.

Heischmann 1925

Eugen Heischmann: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925.

Istvánffy 2003

Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Budapest, 2003.
Károlyi 1880.

Károlyi Árpád: A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542-ben. Budapest, 1880.

Koller 1990

Leopold Koller: Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990.

Kossol 1976

Erika Kossol: Die Reichspolitik des Pfalzgrafen Philipp Ludwig von Neuburg. Göttingen, 1976.

Lanzinner 1993

Maximilian Lanzinner: Friedenssicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576). Göttingen, 1993.

Magyar Országgyűlési Emlékek II. 1875

Magyar Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. II. kötet (1537–1545). (Monumenta Hungariae Historica III/a. Monumenta comitialia regni Hungariae II. köt.) Szerk.: *Fraknói Vilmos*. Budapest, 1875.

Meyer 1879

Christian Meyer: „Die Feldhauptmannschaft Joachims im Türkenkriege von 1542.” *Zeitschrift der preußischen Geschichte und Landeskunde*. Vol. 16, 1879, 480–538.

Mondin 2001

Battista Mondin: Pápák enciklopédiája. Budapest, 2001. Fordító: *R. Vida Ilona*

Niederhorn 1993

Jan Paul Niederhorn: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg” Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993.

Pálffy 1996

Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* 38, 2–3. sz., Budapest, 1996: 163–217.

Pálffy 1997

Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39, 2. sz., Budapest, 1997: 257–288.

Pálffy 1999

Pálffy Géza: „Nádasdy Tamás, a Dunántúl főkapitánya (1542–1546 és 1548–1552). In: *Nádasdy Tamás (1498–1562)*. Szerk.: *Söptei István*. Sárvár, 1999. 29–54.

Pálffy 2000

Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Budapest, 2000.

Rauscher 2003

Peter Rauscher: „Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfe von Ferdinand I. bis zum Beginn des ‘Langen Türkenkriegs’ (1548–1593)” In: *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Herausgegeben: *Friedrich Edelmayer, Maximilian Lanzinner und Peter Rauscher*. München, 2003.

Rázsó 1987

Rázsó Gyula: A lovagkor csatái. Budapest, 1987.

Redlich 1964

Redlich, Fritz: The german military enterpreiser and his work force. A study in european economic and social history. Wiesbaden, 1964.

Schulze 1978

Winfried Schulze: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung. München, 1978.

Traut 1892

Hermann Traut: *Kurfürst Joachim II. von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542*. Gummersbach, 1892.

Wahrhaftige und gewisse Neue Zeitung 1543

Wahrhaftige und gewisse Neue Zeitung, wie R. Kais. M. auf d. 20. Oct. (1541) ... die Stadt Algier zu erobern ...ankomen. S. L., 1543.

Wiesflecker 1991

Hermann Wiesflecker: Maximilian I. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches. München, 1991.

Winkelbauer 2003

Winkelbauer, Thomas: Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil 1. Wien, 2003.

ZOLTÁN PÉTER BAGI

THE BACKGROUND TO MARGRAVE JOACHIM OF BRANDENBURG'S FAILED
HUNGARIAN CAMPAIGN IN 1542

ABSTRACT

The Ottoman capture of Buda on 29 August 1541 put all of Christian Europe into a state of shock. King Ferdinand Habsburg explored every opportunity for regaining control of the capital of the Kingdom of Hungary the following year. On 29 December 1541, his representative, Serédy Gáspár, negotiated a secret agreement with the remaining members of the Szapolyai party on the future of the country. György Fráter made the recapture of Buda as a condition for making the agreement public. The King secured considerable support for his campaign from his own lands – the Czech, Austrian and Hungarian nobility. Nonetheless, Ferdinand was counting on the greatest and most decisive assistance from his elder brother Charles V and the nobility of the Holy Roman Empire. Here, through the proceedings of two imperial assemblies, (Speyer, 9 February – 11 April 1542, and Nuremberg, 24 July – 28 August 1542), I attempt to demonstrate the causes that lay behind the imperial armies' failure.

My research has led to four closely interrelated findings.

Firstly, the Ottoman capture of Buda had a great impact on the nobility of the Holy Roman Empire. The resolutions passed at both Speyer and Nuremberg could have laid the foundations of a successful campaign, providing for a large imperial army to be raised at the expense of the *Gemeiner Pfennig*. This was the last occasion in the sixteenth century when an army of 48,000 troops (at least on paper) was mobilized from the Holy Roman Empire against the Ottoman Empire, and we can trace this achievement to Ferdinand's efforts, together with the positive stance of the nobles.

Secondly, however, the army did not reach its full strength, and it was not supplied with sufficient bounty, rations or material. Instead of the specified 48,000, only 30,000–32,000 soldiers gathered at the muster point. Their combat value must have been much impaired by the failure to pay bounty and interruptions in supplies. The artillery was also weaker than envisaged, consisting of a mere thirty guns.

Thirdly, Charles V's inability to reassign experienced, combat-hardened German and Spanish troops from either Italy or Burgundy, owing to an attack by the king of France, must have contributed to the failure.

Fourthly, the whole campaign was doomed to failure by the absence of both Charles V and Ferdinand from the head of the army. This meant that the troops, coming from various nations and sources (papal auxiliaries, hereditary provinces, and troops from the kingdoms of Bohemia and Hungary), did not have a real leader. Margrave Joachim, lacking the requisite authority and military experience, was effectively unable assume this task.

zoliszege@gmail.com

